

Oeverzwaluwen in Zuid-Kennemerland

Voorwaarden scheppen blijft nodig

Na afwezigheid van zo'n 15 jaar vestigde de Oeverzwaluw (Riparia riparia) zich in het jaar 2000 opnieuw als broedvogel op een aantal plekken tegelijk in de Haarlemmermeer. Het was voor alle vogelaars in Zuid-Kennemerland een historisch ijkpunt! Hoe is het deze vogelsoort sindsdien vergaan?

■ Jan Kuys

Aanvankelijk werden de locaties nog stilgehouden, maar in 2003 oordeelde Mieke Ooms van onze Vogelwerkgroep het moment daar om in de Fitis melding te maken van de aanwezigheid van een aantal kleine, maar vaste broedlocaties. En zoals het hoorde maakte Mieke van de gelegenheid gebruik een oproep te

doen om deze toen nog bedreigde soort te helpen. Vogelaars en leden van IVN Zuid-Kennemerland sloegen de handen ineen om de Oeverzwaluwen een betere toekomst te geven. Sindsdien hebben we in Zuid-Kennemerland in soms meer en soms mindere mate kunnen genieten van broedende Oeverzwaluwen.

Hirundinidae

De Oeverzwaluw maakt met onder meer de Boerenzwaluw en de Huiszwaluw deel uit van de zangvogels (*Passeriformes*). Ze behoren tot de familie *Hirundinidae*, waar alle zwaluwen bij zijn ingedeeld. De Oeverzwaluwen kennen wereldwijd vier ondersoorten, waaronder onze nominaat Oeverzwaluw. De Oeverzwaluw is een relatief kleine vogel met een bruine bovenkant, een bruine borstband, een witte keel, een witte onderkant en een licht gevorkte staart. Deze vogel maakt een kwetterend geluidje en jaagt boven het water op kleine insecten. Een juveniele Oeverzwaluw kun je herkennen door de lichtbruin omzoomde dekveren en stuitveren.

De Boerenzwaluw onderscheidt zich door een geheel zwarte bovenkant, een diep gevorkte staart, een roomwitte onderkant en een rode keel en voorhoofd. De Huiszwaluw heeft een witte stuit en een witte onderkant met een verder zwarte bovenkant.

Geschied broedgebied

Vanaf half april is de Oeverzwaluw te vinden in zijn broedgebied. Dat gebied omvat open terrein en water en moet beschikken over steile zand-, klei- of leemwanden, zoals langs rivieren, bij afgravingen of in het duingebied. De Oeverzwaluw stelt het op prijs als zoet water beschikbaar is en heeft geen bezwaar tegen de aanwezigheid van kunstmatige wanden. Een vrije aanvliegroute vinden de zwaluwen prettig. Anno 2000 beschikte bouwplaats Haarlemmermeer - dat door het rijk vanwege een uitdijend Schiphol en de groei van Amsterdam opdracht kreeg om heel veel nieuwe huizen en kantoren te bouwen - over veel gronddepots en zandafgravingen. Daar maakten Oeverzwaluwen graag gebruik van en jaar na jaar bleken voorraden zand door Oeverzwa-

luwen in beslag te zijn genomen. Dat leverde meer dan eens conflicten op met bouwbedrijven, die volgens een wettelijke regeling het broeden van de beschermde Oeverzwaluwen niet mochten verstoren.

Om te broeden maakt de Oeverzwaluw gebruik van steile, onbegroeide, wanden. Daarin maakt de vogel een pijp van ongeveer 90 centimeter diep met een ovale opening van circa 5 centimeter. Voor het schrapen van grond uit zo'n lange pijp beschikt deze vogel over een handig kwastje aan zijn poten, waarmee hij het los geschrapte zand de pijp uit veegt. En aangezien de Oeverzwaluw een kolonievogel is, kan het dus voorkomen dat een paar honderd zwaluwen met z'n allen aan het graven zijn. Vanaf begin mei zijn er eieren en begint een broedperiode van twee weken. Bij het uitvliegen van de jonge vogels is het halverwege mei een drukte van jewelste rond de nieuwe broedwand aan de Toolenburgerplas, die voorzien is van een dak met kruidplanten waar veel insecten op af komen. En dat is juist het voedsel dat de Oeverzwaluwen op dat moment goed kunnen gebruiken. Vanaf begin augustus vertrekken de vogels naar het overwinteringsgebied in het zuiden van de Sahel in Afrika.

Landelijke en Europese ontwikkelingen

Begin jaren zestig van de vorige eeuw werden in ons land zo'n 20.000 tot 25.000 paartjes Oeverzwaluw geteld. Daarna zette het verval in en er werd anno 1978 landelijk nog slechts 5000 paar geregistreerd. Het dieptepunt lag in het seizoen '84/85, toen er maximaal 4000 broedpaartjes zijn geteld. Vanaf 1992 noteerde de Oeverzwaluw het begin van een geleidelijk herstel tot een populatieomvang van 17.500 tot 21.000 (1998), 32.000 (2000) en 22.700 (2002).

Zoals te zien is, zat er nogal wat speling in de getelde aantallen van die jaren. Omdat de situatie in de loop der jaren niet zichtbaar verbeterde, belandde de Oeverzwaluw in 2003 in Nederland tijdelijk op de Rode Lijst van bedreigde vogels.

Het aantal broedlocaties bleef ook in deze tijd van herstel beperkt.

Tussen 1930 en 2000 was sprake van 200 tot 260 kolonies. Vooral rond het Lauwersmeer en in Friesland. De grootste kolonies daar hadden een omvang van tussen 1000 en 1500 nesten. Later werden er twee gebieden aangewezen, waar de Oeverzwaluw in alle rust kon broeden: de Maasduinen in Limburg en de Rijntakken in Gelderland. De laatste jaren loopt het aantal broedparen daar weer wat terug.

Volgens Sovon Vogelonderzoek Nederland ligt het aantal broedparen in de periode 2018-2020 tussen de 20.000 en 30.000 en dit is sinds 2000 min of meer stabiel. Anno 2000 gold de staat van instandhouding nog als 'ongunstig en afnemend'. Momenteel staat het toekomstperspectief voor deze zwaluw in Nederland op gunstig.

Uit de cijfers van Sovon blijkt dat de Oeverzwaluw zich in vrijwel heel Europa laat zien. De populatie in landen van de Europese Unie wordt geschat op 890.000 tot 2,2 miljoen paar. De staat van instandhouding van de Europese populatie wordt bestempeld als ongunstig en afnemend.

Regionale Oeverzwaluwen

Als broedvogel blijft de Oeverzwaluw in Noord-Holland schaars. Kolonies zijn er o.a. in 't Twiske, bij de Ouderkerkerplas, in IJburg en in de Haarlemmermeer. Tot medio jaren zeventig maakten Oeverzwaluwen ook gebruik van kanalen en meertjes in het duingebied van

onze regio. In de Kennemerduinen waren in 1952 twaalf paartjes aan het broeden. De tellers in de Amsterdamse Waterleidingduinen (AWD) noteerden in het begin van de jaren zestig zo'n 55 broedparen aldaar en tien jaar later was dat aantal gehalveerd. In 1983 was het laatste gesignaleerde broedgeval in het Kraansvlak. Daarna zijn er 15 jaar slechts sporadisch broedende Oeverzwaluwen in de AWD genoteerd.

Vandaag de dag zijn het kleine groepjes Oeverzwaluwen, die her en der gebruik maken van een duinwand om daar een paar nesten in te maken. Heel onregelmatig wordt vandaag de dag melding gemaakt van paartjes Oeverzwaluwen in het duingebied. Menig pijp in het wild wordt tijdens het broeden door de vos opgegraven (zie het hierna volgende artikel 'PWN beschermt Oeverzwaluwen').

Oeverzwaluwen op de golfbaan

Tot voor enkele jaren was er op de golfbaan bij Zandvoort een broedwand voor Oeverzwaluwen, waar tussen 15 en 40 paartjes hun nest maakten. Volgens Just de Mol van Otterloo van de Kennemer Golf Club bleek een kleine kolonie Oeverzwaluwen in 2019 haar intrek te hebben genomen in een berg aarde, die bedoeld was voor onderhoud van de baan. 'Wij waren blij verrast en het leek erop dat we een deel van de kolonie uit de Amsterdamse Waterleidingduinen onderdak konden geven, omdat de wand aldaar vernieuwd werd. Het jaar erna hadden we een wand gecreëerd in het duin, waar een aantal paren nestgaten had gemaakt en ging broeden. Deze pioniers zijn echter door de vos verstoord, die de wand ondermijnde en zo bij de nesten kon komen. Vorig jaar is een nieuwe (naar ons idee ook betere) wand gemaakt met een 'slotgracht' om de vos te weren en met een aantal entrees van korte buizen. Ik geloof dat er

nog wel wat verkennende acties zijn geweest - in het voorjaar waren Oeverzwaluwen een paar keer kort aanwezig - maar zonder resultaat. Ook dit jaar zagen we geen broedgevallen of pogingen daartoe. Op dit moment beramen wij ons over de nabije toekomst. Het stukje terrein binnen de baan waar de Oeverzwaluwen gebroed hebben krijgt een andere bestemming. Misschien dat we later een permanente wand kunnen creëren. Maar dat is nog vage toekomstmuziek.'

Nieuwe wand Haarlemmermeer succesvol

Met in gedachten de schaarse pogingen tot broeden in het Zuid-Kennemerlandse duingebied blijft het wel heel bijzonder dat in de Haarlemmermeer maar liefst vier plaatsen zijn waar de Oeverzwaluw de laatste tien jaar met redelijke aantallen heeft gebroed. Niet in het minst dankzij de inzet van een aantal vrijwilligers (zie kader), die jaar na jaar

de voorwaarden scheppen, waaronder de Oeverzwaluwen kunnen gedijen en die ook de ontwikkelingen van de Oeverzwaluw nauwgezet volgen. Marcel Schalkwijk heeft anno 2009 de werkgroep Oeverzwaluwen in het leven geroepen om aldus een meer continue aandacht te kunnen geven aan deze mooie zwaluw. En met succes, zoals onder meer is gebleken uit de inzet van de gemeente Haarlemmermeer. De laatste jaren heeft de werkgroep veel medewerking gekregen van de gemeente. Nadat de oude wand uit 2003 in 2020 compleet was vernield en er nauwelijks nog perspectief was voor een hechte oeverzwaluwenlocatie, heeft het gemeentebestuur besloten op dezelfde plek aan de Toolenburgerplas een gloednieuwe wand te plaatsen. De 148 pijpen in 12 panelen, gevuld met een combinatie van klei (1deel) en zand (2 delen) blijken een succes als broedplaats voor deze vogels. Dat resulteerde vorig jaar in een ongekend groot aantal

NIEUWE OEVERZWALUWWAND bij de Toolenburgerplas. Foto: Marcel Schalkwijk

Werkgroep Oeverzwaluwen zoekt vrijwilligers

De werkgroep Oeverzwaluwen bestaat uit een groep vrijwilligers, die elk jaar het wel en wee van de Oeverzwaluwen in Haarlemmermeer op de voet volgen. Deze werkgroep kan wel wat steun gebruiken. Vrijwilligers zorgen ervoor dat de kunstmatige broedwand in het voorjaar broedklaar gemaakt wordt (door het vullen van de broedpijpen met zand en klei). Het gaat om één dag per jaar. Voorzitter Marcel Schalkwijk van de Werkgroep Oeverzwaluwen heeft het liefst dat belangstellenden zich opgeven, zodat hij via de mail voldoende menskracht kan inzamelen om de kunstmatige broedplekken gereed te maken. Vanzelfsprekend word je dan ook op de hoogte gehouden van het wel en wee van de Oeverzwaluwen in de Haarlemmermeer. Het telefoonnummer van Marcel is 06 46036051, zijn e-mailadres jwmschalkwijk@gmail.com. De eerstvolgende actiedag is vermoedelijk zaterdag 11 maart 2023.

(een paar honderd) uitgevlogen jonge Oeverzwaluwen. Dit jaar viel het aantal broedparen wat tegen (ongeveer 40 in de wand en enkele tientallen op andere locaties). Vermoedelijk hebben minder Oeverzwaluwen de tocht uit Afrika overleefd of elders een broedplek gevonden. Met de hoge cijfers jonge Oeverzwaluwen in 2021 kan de locatie Toolenburgerplas toetreden tot een door Sovon bestempelde sleutelpopulatie van de Oeverzwaluw.

Wolken Oeverzwaluwen

Wie vandaag de dag tijdens het broedseizoen van de Oeverzwaluw langs de zuidkant van de Toolenburgerplas loopt, wordt vanzelf vrolijk. In goede tijden dansen wolken Oeverzwaluwen boven het voetpad, de nieuwe broedwand en het water van de plas. Ze foerageren op insecten, geven vliegles aan net uitgevlogen jonge zwaluwen of vermaken zich als luchtacrobaten. Vooral vorig jaar was de nieuwe wand een groot succes. In tijden zijn er niet zo veel jonge Oeverzwaluwen geringd als in dat jaar. En ook dit seizoen is het een genot om deze niet zo algemene vogel daar in grote aantallen rond te zien vliegen.

OEVERZWALUW

Foto: René van Rossum